Marta Kania

PREKOLUMBIJSKI *IMAGE* PERU

STUDIA LATYNOAMERYKAŃSKIE
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

UNIVERSITAS

PREKOLUMBIJSKI *IMAGE* PERU

STUDIA LATYNOAMERYKAŃSKIE
UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

nr 12

pod redakcją
WŁADYSŁAWA MIODUNKI

Marta Kania

PREKOLUMBIJSKI *IMAGE* PERU

ROLA ARCHEOLOGII I DZIEDZICTWA INKASKIEGO W KSZTAŁTOWANIU PERUWIAŃSKIEJ TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

Kraków

rozwój, dzi ki wykopaliskom archeologicznym, mo na by›o prze ledzi nawet od czasów prehistorycznych [35]. Zaanga owanie pa stwa w badania archeologiczne i zainteresowanie nacjonalistycznym wykorzystaniem wyników pracy archeologów nasili›o si w okresie poprzedzaj cym wybuch I wojny wiatowej i w okresie mi dzywojennym. Po II wojnie wiatowej, kiedy okazywanie szowinistycznego nastawienia wobec jakiejkolwiek nacji by›o po obu stronach elaznej kurtyny niepoprawne politycznie, przyj to krytyczn postaw wobec skrajnie nacjonalistycznej interpretacji przesz›o ci, co skazywa›o koncepcj tzw. Œarcheologii nacjonalistycznejŽ na pora k . Mimo tego na przestrzeni XX wieku zjawisko to sta›o si niemal naturalne, a pod jego koniec mieli my do czynienia z jego Œnow falŽ [36].

ŒPotencja›Ž archeologii w ruchu nacjonalistycznym by› ró norodnie wykorzystywany: archeologia wspomaga›a nacjonalizm w kreowaniu mitu o wspólnych korzeniach narodu; dostarcza›a materialnych dowodów i symboli, które nios›y tre ci integracyjne; odkrycia archeologiczne pozwala›y wykszta›ci wspóln historyczn pami narodu, a odwo›ywanie si do odkrywanych i po wiadczanych badaniami odleg›ych Œz›otych wiekówŽ rekompensowa›o niepowodzenia i s›abo narodu w tera niejszo ci. Procesy te dokonywa›y si zarówno dzi ki popularyzacji bada archeologicznych, odpowiedniemu nag›o nieniu spektakularnych odkry i edukacji, jak równie poprzez okre lone ustawodawstwo zwi zane z ochron dziedzictwa historycznego, oficjaln retoryk w›adzy, a tak e poprzez sztuk , która nie pozosta›a oboj tna na rozwój bada nad przesz›o ci i na prze›omie XIX i XX wieku ch tnie si ga›a po lokalne w tki historyczne [37].

---

[35] Zaowocowa›o to w pewnym momencie powstaniem wspomnianej powy ej, krytykowanej dzi Œteorii osadniczejŽ w archeologii oraz teorii o wy szo ci jednych ras (narodów) nad innymi.

[36] Kohl P., Fawcett C. 1995, s. 9-14; por. Wailes B., Zoll A.L. 1995, s. 21; Díaz-Andreu M. 1999, s. 162-163.

[37] Por. Trigger B.G. 1995, s. 268-269; Díaz-Andreu M. 2000, s. 202-203; ten e 2001, s. 437.

Jednym z pierwszych, który zapocz tkowa› studia nad relacjami mi dzy praktyk archeologiczn a ideologi polityczn , jest Bruce Trigger (1984). Zaproponowa› on alternatyw dla klasycznie definiowanej archeologii, podkre laj c, e dziedzina ta nie istnieje w pró ni i jest zale na od wielu czynników spo›ecznych i politycznych. Najbardziej interesuj c koncepcj archeologii zaproponowan przez Triggera jest tak zwana Œarcheologia nacjonalistycznaŽ (nationalist archaeology). Wed›ug autora jest ona zjawiskiem powszechnym w historii dyscypliny [38]. W praktyce skupia si na przesz›o ci stosunkowo niedawnej, historycznej, nie si ga paleolitu i prehistorii. Zwraca szczególn uwag na osi gni cia polityczne i kulturowe cywilizacji antycznych, które staj si przodkami…za›o ycielami wspó›czesnych narodów. Spe›nia oczekiwania wspólnoty narodowej, udowadniaj c jej autentyczno [39]. Inne alternatywy wskazane przez Triggera to tzw. Œarcheologia kolonialnaŽ (colonialist archaeology) i Œarcheologia imperialnaŽ (imperialist archaeology)[40]. Koncepcja przedstawiona przez Triggera by›a przez wielu krytykowana jako bardzo ogólna i stosunkowo powierzchowna. Zarzucano Triggerowi, e nie wyja nia, dlaczego powsta›y opisane przez niego zjawiska oraz dlaczego pojawi›y si na

---

[38] Trigger B.G. 1984, s. 360; por. Oyuela-Caycedo A. 1994, s. 4.

[39] Trigger B.G. 1984, s. 358-360.

[40] Pierwsza z nich dotyczy krajów, w których rdzenna populacja zosta›a ca›kowicie zast piona przez osadnictwo europejskie lub te rdzenna kultura, polityka i ekonomia znajdowa›y si przez pewien czas pod kontrol pa stw europejskich. Archeologi zajmowali si w tym wypadku ci, którzy dokonywali kolonizacji i de facto nie posiadali adnych wi zi historycznych z dziedzictwem kulturowym populacji, której przesz›o odkrywali. Wed›ug Triggera kolonizatorzy gloryfikowali w›asn przesz›o i dokonania, nie mieli natomiast powodu, by wychwala przesz›o spo›eczno ci, które podbili. W rzeczywisto ci czynili starania, by podkre li ich prymitywno , co s›u y›o usprawiedliwieniu ich podporz dkowania re imowi kolonialnemu. Z potrzeb ukonstytuowania dominacji i w›adzy wi za›a si równie tzw. Œarcheologia imperialnaŽ, która zdaniem Triggera uprawiana by›a przez w skie grono pa stw kontroluj cych politycznie du e obszary wiata. Jednym z aspektów dominacji by›o silne oddzia›ywanie ich kultury i polityki, widoczne w interpretacji bada archeologicznych prowadzonych przez przedstawicieli imperialnej w›adzy (Trigger B.G. 1984, s. 362-364; zob. równie komentarz: Oyuela-Caycedo A. 1994, s. 5).

terenie jednych pa stw, a na terenie innych nie. Zarzucano mu nawet pomieszanie ró nych aspektów definicji narodu i lokalnych odmian systemów politycznych bez sprawdzenia, czy i jak s realizowane w kontek cie bada archeologicznych [41]. Termin Œarcheologia nacjonalistycznaŽ przyj › si jednak i by› wykorzystywany przez innych autorów, mi dzy innymi przez Philipa Kohla (1989), który przez termin ten rozumie dzia›ania podj te przez badaczy (archeologów) w celu budowania to samo ci narodowej lub promowania interesów narodowych [42]. Wed›ug Kohla archeologia wykorzystywana przez ideologi nacjonalistyczn dostarcza waloru autentyczno ci i aspektu Œd›ugiego trwaniaŽ … elementów niezwykle istotnych w konstruowaniu narodu, które s›u legitymizowaniu praw do jego istnienia. Na podstawie stanowisk archeologicznych i widocznych wspó›cze nie pozosta›o ci minionych dziejów (pomników, staro ytnych ruin, malowide›, plastyki figuralnej czy przedmiotów u ytku codziennego) kszta›tuje si okre lon symbolik i wizj narodu, dzi ki czemu budowanie to samo ci narodowej dokonuje si w sposób bardziej bezpo redni i zdecydowany ni poprzez tre ci zawarte w ród›ach pisanych i tradycji ustnej. Kohl zwraca przy tym uwag na konieczno rozdzielenia dwóch poj : Œarcheologii narodowejŽ, której znaleziska i wyniki bada dotycz jednego, okre lonego terytorium narodowego (archeologia Polski, archeologia Grecji czy archeologia Meksyku), i Œarcheologii nacjonalistycznejŽ, która nie skupia si na znaleziskach, lecz na politycznej interpretacji i adaptacji wyników bada [43].

W literaturze przedmiotu wskazuje si na dwa aspekty relacji archeologii i nacjonalizmu. Jeden z nich to aspekt pozytywny, kiedy archeologia inspirowana etnicznie pomaga w kszta›towaniu dumy z w›asnej, oryginalnej tradycji kulturowej i stymuluje badania i poszukiwania ród› owej tradycji w przesz›o ci. Cz ciej jednak dochodzi do

[41] Oyuela-Caycedo A. 1994, s. 5.
[42] Kohl P. 1998, s. 226.
[43] Tam e, s. 230 i n.

manipulacji i nadu ywania wyników bada archeologicznych, które uzale nia si od okre lonego programu politycznego i oczekiwa ideologów narodowych. Jest to zdecydowanie aspekt negatywny zwi zków archeologii i praktyki nacjonalistycznej. Archeologia zwi zana z okre lon ideologi prowadzi do fa›szywych interpretacji znalezisk, ignoruj c lub uwypuklaj c wybrane … po dane z punktu widzenia polityki … elementy z odkrywanej przesz›o ci. Negatywn ocen relacjom archeologii i nacjonalizmu wystawia wi kszo badaczy zajmuj cych si t problematyk . Zaanga owanie ideologii nacjonalistycznej w proces badawczy archeologii (i szerzej historii) jest postrzegane jako mniej lub bardziej wiadome wypaczanie historii, ograniczenie stawianych tez badawczych i sztuczne wytyczanie celów bada [44].

Zwi zki mi dzy archeologi i nacjonalizmem mo na rozpatrywa w ró nych kontekstach. Poni ej przedstawi pokrótce te, które s moim zdaniem najwa niejsze dla tematu zwi zanego z relacjami archeologii i polityki na terenie Peru i które mo na zaobserwowa nie tylko na terenie Starego wiata, lecz równie na terenie Ameryki •aci skiej w wieku XIX i pocz tkach XX wieku.

Pierwszym i podstawowym za›o eniem jest to, e przesz›o bywa wykorzystywana w wewn trznej polityce pa stwa dla uprawomocnienia dzia›a podejmowanych przez w›adz i propagowania oficjalnej ideologii pa stwowej. Manipulacja przesz›o ci s›u y interesom rz dz cych … ci, którzy s przy w›adzy, pragn jej potwierdzenia poprzez odwo›anie si do czasów mitycznych, d›ugowiecznej tradycji, boskiego nadania. Proces poszukiwania i ustalania mitycznych przodków w celu legalizacji w›adzy jest w›a ciwie tak stary, jak stare s pa stwa narodowe. Ideolodzy nacjonalizmu wykorzystuj równie przesz›o , by stworzy przekonanie cz›onków narodu o ich wy szo ci i dominacji nad innymi narodami. Wiele przyk›adów z historii pokazuje równie , e znaleziska archeologiczne

[44] Zob. Kohl P., Fawcett C. 1995, Kohl P. 1998, Trigger B.G. 1995, Fowler D. 1987, Díaz-Andreu M. 2000.

lub lady (nawet te niepewne) wiadcz ce o antycznych migracjach i rozprzestrzenianiu si okre lonych kultur mog stanowi argument w legitymizowaniu da terytorialnych, ekspansji i sporów granicznych[45]. Te aspekty zwi zków archeologii i praktyki politycznej s szczególnie charakterystyczne w ramach systemów totalitarnych, dyktatury. Autorytarne rz dy doskonale rozumiej znaczenie w›adzy nad przesz›o ci , zdaj sobie spraw , e przesz›o Œjest u yteczna Ž, i doceniaj mo liwo pos›ugiwania si archeologi jako narz dziem politycznym dla osi gni cia swoich ideologicznych celów.

Skrajnym przyk›adem tej pierwszej grupy zjawisk jest oczywi cie pa stwo niemieckie w dobie dominacji ideologii nazizmu, kiedy to oficjalnie sponsorowano i propagowano badania i teorie, maj ce wykaza biologiczn i kulturow wy szo rasy aryjskiej i jej prawo do podboju innych, Œni ej Ž stoj cych ludów. W›adze narodowosocjalistyczne w Niemczech docenia›y propagandow warto archeologii, która po doj ciu faszystów do w›adzy zmieni›a radykalnie przedmiot swoich studiów … w miejsce dotychczasowych wiod cych bada nad kulturami Bliskiego Wschodu na pierwszy plan wysun ›a si prehistoria. Dla wielu niemieckich archeologów i prehistoryków okres nazizmu stwarza› mo liwo kariery i awansu, je li tylko podejmowali odpowiednio Œukierunkowane Ž badania archeologiczne. Germania by›a w ustach nacjonalistów niemieckich Œczwartym Rzymem Ž, który pe›ni› funkcj katalizatora identyfikacji wszystkich ludów germa skich z pot n cywilizacj imperium rzymskiego i wzmacnia› poczucie jedno ci i si›y narodu niemieckiego [46].

---

[45] Por. Fowler D. 1987, s. 230-239; Silbermann N.A. 1995, s. 249-250; Wailes B., Zoll A.L. 1995, passim.

[46] Fascynacja Adolfa Hitlera Cesarstwem Rzymskim, wynikaj ca z podziwu dla pa stwa idealnego (imperium), t›umaczy w znacznym stopniu niezwykle ciep›y stosunek Führera wobec W›och i Mussoliniego. Jego pogl dy znalaz›y równie odbicie w wielkich projektach architektonicznych hitlerowskich Niemiec realizowanych w Berlinie, które wykonywano w stylu nawi zuj cym do monumentalnych budowli staro ytnego Rzymu (Arnold B.1990; ten e 1992, zob. równie : Kmieci ski J. 1991; Lorenz S. 2000).

Jak wspomina›am teorie Œarcheologii osadniczejŽ i tzw. Œmetoda etnicznaŽ opracowana przez Gustawa Kossin doskonale wpisywa›y si w narodowy dyskurs nazistów. Przyk›ad Niemiec pokazuje równie , e niekiedy efekt interferencji politycznej w rozwój bada archeologicznych mo e trwa d›u ej ni bezpo rednie stosowanie ich wyników w praktyce politycznej. W archeologii niemieckiej bowiem d›ugo borykano si z tzw. syndromem Kossiny[47].

Kolejnym niezwykle wa nym aspektem bada archeologicznych rozpatrywanych w kontek cie ich relacji z nacjonalizmem jest oczywisty fakt, e przedmiotem studiów archeologicznych jest staro- ytno , cywilizacje i kultury odleg›e w czasie. Poniewa takie elementy nacjonalizmu, jak kontynuacja kulturowa i aspekt Œd›ugiego trwaniaŽ, odgrywaj bardzo wa n rol w kszta›towaniu to samo- ci narodowej, badania archeologiczne pe›ni funkcj Œdor czycielaŽ argumentów › cz cych naród z jego odleg› przesz›o ci . Dane archeologiczne s odpowiednio selekcjonowane i dobierane tak, by mog›y s›u y okre lonej ideologii narodowej; informacje, które s dla niej Œkorzystne Ž, podkre la si i stawia na pierwszym miejscu; informacje niewygodne, takie, które nie wzmacniaj politycznych - da i nie pozwalaj uprawomocni zaistnia›ego stanu rzeczy, ulegaj marginalizacji lub nawet s ukrywane. W niektórych przypadkach dowody i wyniki bada mog by nawet fabrykowane lub niszczone. Wszystkie te zabiegi maj s›u y jednemu celowi: homogenizacji kultury narodowej i integrowaniu narodu [48].

---

[47] Po II wojnie wiatowej niemieccy archeolodzy bardzo niech tnie wdawali si w dyskusje na temat przesz›ych czy wspó›czesnych politycznych wp›ywów na swoj dziedzin bada . W konsekwencji koncentrowali si na opisywaniu, klasyfikowaniu i typologii materia›u archeologicznego, a nie na teoretycznych dyskusjach na temat rozwoju archeologii, popularnych w tym czasie w kr gach archeologów brytyjskich czy pó›nocnoameryka skich. Wspomnienia rasistowskiej i nacjonalistycznej deformacji teorii kulturowej w archeologii by›y zbyt wie e (zob. Trigger B.G. 1995, s. 264-266; Díaz-Andreu M. 2000, s. 200-201).

[48] Smith A. 1997, s. 39-40; Díaz-Andreu M. 1995, s. 49-52; Arnold B. 1997…1998, s. 238-240.

Jako przyk›ad dzia›a politycznych, w których wykorzystywano badania archeologiczne, by zjednoczy i umocni naród, mo e po- s›u sytuacja Hiszpanii. Rozwój archeologii na terenie tego kraju, tar- ganego przez wieki konfliktami i antagonizmami etnicznymi, wynika› nie tyle z potrzeby zrekonstruowania poszczególnych etapów jego historii, co z poszukiwa róde› si›y i jedno ci narodu hiszpa skiego. W pocz tkach XX wieku, wraz z gwa›townym rozwojem ideologii na- cjonalistycznej, du ego rozg›osu doczeka›y si prace archeologiczne prowadzone na terenie przedrzymskich (celtoiberyjskich) stanowisk archeologicznych. Lekarstwem na niepowodzenia na arenie mi dzy- narodowej (w 1898 roku Hiszpania ostatecznie utraci›a swoje domi- nia w Ameryce •aci skiej, tym samym straci›a wszelkie nadzieje na odzyskanie dawnej pozycji imperium) sta›o si zwrócenie w stron w›asnej, kontynentalnej przesz›o ci i tradycji. Historia miejsc … sym- boli si›y i oporu Celtoiberów, takich jak Numancja czy Saguntum, oraz dzieje bohaterskich przodków, mi dzy innymi Viriatusa, Indibi- lisa, Mandoniusa, zacz ›y coraz cz ciej pojawia si w podr cz- nikach i na lekcjach historii oraz w literaturze popularnonaukowej, ba- zuj cej na wynikach prac archeologów [49]. Okres nasilenia zwi zków archeologii i nacjonalizmu przypad› ponownie na lata 1936…1939, czas wojny domowej oraz ideologicznego sporu o kszta›t pa stwa hi- szpa skiego i interpretacj charakteru jego narodu. Jedna strona wi- dzia›a Hiszpani jako wielokulturow federacj ; druga, z genera›em Francisco Franco na czele, d y›a do politycznej i kulturowej jedno - ci, a nawet homogenizacji narodu hiszpa skiego. Badania archeolo- giczne prowadzone w latach dyktatury Franco mia›y udowodni , e pot ga i jedno Hiszpanii jest g› boko zakorzeniona w jej dziejach i wywodzi si bezpo rednio z przynale no ci do struktur Imperium

[49] Odkrywanie pozosta›o ci heroicznego miasta Numancji jest naszym naro- dowym obowi zkiem … twierdzi› Jose Ramon Melida, zagorza›y nacjonalista i ar- cheolog, który prowadzi› badania na tym stanowisku (zob. Arce J., Olmos R. (eds.) 1991; Díaz-Andreu M. 1993, s. 74-82; ta 1995, s. 39; Navarrete I.M. 1997…1998, s. 319-342).